

Петрус М. В. Виховний вплив сім'ї на формування особистості в контексті «Батьківської педагогіки» В.Сухомлинського / Маріанна Василівна Петрус // Особистісно орієнтований потенціал педагогіки В. О. Сухомлинського: зб. матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції (30 вересня - 1 жовтня 2008 р.). – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка, 2008. – С.172-179.

УДК 371

М. В. Петрус

**ВИХОВНИЙ ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ
«БАТЬКІВСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ» В.СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка проблеми. Природа не творить людину цілісною особистістю, вона закладає лише підґрунтя для її формування. Воно ж відбувається у молодому віці завдяки планомірному вихованню у безпосередній консолідації особистості із суспільством, яке на кожному етапі представлене сім'єю, школою чи різноманітними колективами. Чий вплив ваговитіший? Звісно, сім'ї. Адже саме виховання в сім'ї є зав'язком становлення особистості, відправним пунктом у доросле життя. Батьки були і залишаються головними трансляторами соціальних і культурних цінностей. Їх вплив, як найперший батьківський посів, формує особистість дитини. А перше сприймання, як відомо, є найсильнішим і має тенденцію до збереження. І, власне, з огляду на це, виховний вплив сім'ї на людину є предметом особливого зацікавлення, повсякчас фігурує у педагогічній літературі і є однією з насущних проблем педагогіки. Дедалі більше уваги приділяється впровадженню у сімейне виховання засобів народної педагогіки. Саме тому в цьому контексті не можна недооцінювати вкладу глибокого знавця народної педагогіки В.Сухомлинського, творча спадщина якого входить до наукової скарбниці людства.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання, що стосуються виховного впливу сім'ї на формування особистості та сімейного виховання загалом, ґрунтовно розглядались у дослідженнях багатьох зарубіжних та вітчизняних педагогів:

Я.Коменського, Д.Локка, Ж.-Ж.Руссо, Й.Песталоцці, Г.Сковороди, К.Ушинського, О.Духновича, С.Русової, І.Огієнка, А.Макаренка, а також В.Сухомлинського. Наукові підходи до стану сімейного виховання у сучасних умовах розроблені у дослідженнях М.Стельмаховича, В.Постового, Л.Повалій, І.Мачуської, Т.Кравченко, О.Докукіної, О.Хромової, О.Кузьмич, О.Каур, Т.Алексєєнко, А.Кузьмінського, А.Ноури, М.Міщенко та ін.

Внесок В.Сухомлинського в розробку дебатованої проблеми розглянутий у публікаціях В.Шморгуна, Л.Бондар, М.Сметанського.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у спробі довести ключову роль виховного впливу сім'ї на формування особистості в контексті педагогічного доробку видатного українського педагога В.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Джерелом людського життя є сім'я. В ній відбувається не тільки фізичне народження, але і первинна соціалізація, закладається духовна основа особистості, її мораль, самобутність національного світорозуміння. Сім'я відроджує духовні і фізичні сили людини, заряджає її наснагою для активної участі в суспільному житті. Вона є осередком матеріальної та емоційної підтримки людини, засобом збереження і передання культурних цінностей, найкращим колективним вихователем; у сім'ї дитина отримує свою першу поживу схильності до життя, зароджуються її перші симпатії, потреби, інтереси, тут визначається її характер. Сім'я робить життя повнокровним. Вона дає щастя. Життя людини, у якої нема сім'ї, беззмістовне, нецікаве, безперспективне.

Без зміцнення сім'ї розвиток суспільства незбутній. Адже життя сім'ї, її звичаї, захоплення, ідеали, уподобання, заняття, розваги, весь побут її життя, в свою чергу, є відблиском життя усього суспільства. Як би замкнено не існувала сім'я, її члени не в змозі завжди ліквідувати зовнішні на неї впливи. Тому особистість дитини формується під впливом сукупності суспільних відносин, особливо тих, в яких безпосередньо проходить її життя та діяльність. Рівень моральної культури батьків, їх життєві переконання, досвід

соціальної комунікації старших, сімейні традиції, вся атмосфера у рідному домі часто має вирішальне значення в розвитку особистості дитини.

Органічним доповненням і нетривіальним тлумаченням першорядного впливу сім'ї на особистість, на нашу думку, виступають педагогічні погляди В.Сухомлинського. Як ніхто інший, знавець народної педагогіки прекрасно розумів значущість виховного клімату сім'ї як основного чинника у процесі становлення особистості. Про роль сім'ї у вихованні дітей він писав: «Я зразу бачу дитину, батьки якої глибоко, сердечно, красиво і віддано люблять один одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросердечна віра в добро, віра в красу людську, віра в силу виховання, тонка чуйність до тонких засобів впливу – доброму слову, краси» [2,438]. Доречними є переконання педагога: «У сім'ї закладаються коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди... У сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості» [1,22]. Із неї ж починається суспільне виховання, і саме вона є головною структурною одиницею суспільства, що закладає основи ціннісно-мотиваційної сфери особистості, формує її характер: «Сім'я – це найменша клітина нашого суспільства, в якій, як у фокусі, відображається все життя нашої країни» [1,7]. Педагог вважав, що найважливіші риси і якості особистості зароджуються саме у сімейному вихованні, а діти – це продовження не тільки нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів.

У своїх численних працях В.Сухомлинський висвітлив практично всі проблеми сімейного виховання та розробив механізм підготовки до батьківства. Відстоював усталені позиції, що виховує дитину, звичайно, сім'я в цілому – її загальний дух, культура людських відносин. Але творять цей дух, цю культуру – батьки. «Без батьківської мудрості нема виховуючої сили сім'ї» [1,21]. Батьки – головні природні вихователі, які становлять ядро виховного впливу на дітей у родині, вони – перші навчителі, які передають дітям багатющий досвід життя: як будувати родину, як господарювати,

спілкуватися, жити за законами етноморалі. Саме тому найблагороднішою роботою кожної сім'ї педагог вважав творення людини. Характерною рисою цієї роботи є те, що людина знаходить у ній ні з чим не зрівняє щастя. Адже, продовжуючи рід людський, батько й мати повторюють у дитині самих себе, і від того, наскільки свідоме це повторення, залежить моральна відповідальність за людину, за її майбутнє.

Замислімося над словами великого просвітителя про те, як високо він оцінював участь і керівну роль батьків у формуванні і розвитку дитини: «Є в світі десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт: один будує залізницю, другий зводить житловий будинок, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шиє одяг... та є у світі найуніверсальніша й найблагородніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна і неповторна в кожній сім'ї – творення людини... Це найвище напруження всіх сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво. Діти – не тільки і не стільки джерело радості. Діти – це щастя, створене працею» [1,188-189]. Крім того, метр педагогіки коронував Батька і Матір найпершими і незамінними вихователями у житті кожної людини. Мати, на думку педагога, повинна бути духовним володарем і повелителем у сім'ї, від її мудрості йде сила духу, що дисциплінує батька, утверджує в ньому почуття благородної відповідальності за сім'ю. Батько, в цьому складному оркестрі духовних відносин, займає роль трудівника. Адже бажаний труд, відповідальність за сім'ю робить істоту чоловічої статі справжнім Мужчиною. Моральний обов'язок і відповідальність вимагають від нього бути головним годувальником сім'ї. «Мати – родить і породжує, батько – породжує й виражає, продовжує, розвиває себе в сині й дочці, зливаючи своє духовне начало з началом матері» [1,220], - така оцінка місії матері і батька збігається з народно-педагогічним уявленням про роль батьків.

Головним джерелом, конститутивною та невід'ємною умовою виховання, - за переконаннями В.Сухомлинського, - є батьківська любов – сила, яка створює і зміцнює сім'ю. Та слід пам'ятати, що «любов – це не

натхнення або осяяння, що приходить звідкись ззовні. Любов – це величезний труд... Любов – ніжне, крихке, капризне дитя мужності» [1,254]. Великий дар природи – продовжити себе і повторити в своїх дітях, а це значить, на думку педагога, бути мужнім у коханні. По тому, як людина любить, можна зробити безпомилковий висновок про те, яка вона. Тому що в коханні найбільш яскраво виявляється відповідальність за майбутнє нашого суспільства, за його моральні підвалини.

Виховувати дітей педагог-практик радив справжньою любов'ю чоловіка до дружини. Доречною є сентенція педагога: «Подружня любов – це ті найтонші корінці, що живлять дерево материнської й батьківської мудрості. Там, де ці корінці вмирають, зникає і справжня батьківська-материнська любов» [2,436].

Думка педагога про мудрість материнської і батьківської любові, про гармонію доброти і вимогливості, ласки і суворості проходить червоною ниткою через усі його педагогічні надбання: «Там, де нема мудрості батьківського виховання, любов матері і батька до дітей нівечить їх» [1,139].

Щоб гармонійно виховати дітей, батьки, дотримуючись норм народної педагогіки, самі повинні розвивати в собі добродійні цінності, власними вчинками формувати те, що хотіли б бачити у своїх дітях. Адже ніщо так глибоко не переконує, як особистий приклад батьків і стиль взаємин між членами сім'ї. Та інколи, - ствердно доводив педагог, - самого позитивного прикладу недостатньо. Виховання має доповнюватися також самовихованням дитини. Бо ніякі розмови, приклади, заохочення чи покарання з боку батьків не допоможуть дитині позбутися поганих звичок, поки їх не подолає сама дитина. Самоствердження молодого людини проходить у боротьбі із своїми власними вадами і недоліками, у боротьбі із собою. Тому перемога над самим собою – найбільше звершення, - переконаний мислитель.

Українська народна мудрість повсякчасно стверджує, що в людини є три нещастя: смерть, старість і лихі діти. Старість – невідворотна, смерть –

невловима. Перед цими нещастями ніхто не зможе зачинити двері свого дому. А от, від лихих дітей дім можна вберегти, як від вогню. І це залежить не тільки від батьків, а й від самих дітей. «Якщо ти хочеш стати неповторною особистістю, якщо ти мрієш залишити після себе глибокий слід на землі, - звертався педагог до батьків, – не обов’язково бути видатним письменником чи вченим, творцем космічного корабля чи відкривачем нового елемента періодичної системи. Ти можеш утвердити себе в суспільстві, засяяти прекрасною зіркою неповторної людської індивідуальності, виховавши хороших дітей» [1,210]. А бути хорошими дітьми, - а мірками В.Сухомлинського, - означає не допустити, щоб старість Батька і Матері була отруєна їхніми поганими вчинками. Діти повинні навчитися відчувати найважчі душевні муки батька й матері; хвороба батьків – біда дітей, - переконаний мислитель.

У сім'ї, де є діти, повинна здійснюватись батьківська влада. Її педагог характеризував як право і можливість батька і матері підкоряти своїй волі дітей, право встановлювати свої, зумовлені життям конкретної сім'ї, вимоги. Та вимога батьків стає беззастережною для дитини тільки тоді, коли вона одностайна, тобто мати і батько вимагають одне й те саме. Хибною є думка батьків, що найцінніша риса особистості – покірливість, безумовне виконання всіх вимог старших. Така беззастережна «слухняність» може породити конформізм, слабкий характер, підлабузництво, пристосовництво, слабовільність. Намагання всім і всюди подобатись, усім догодити спотворить характер, почуття і волю молоді людини, сформує психологію раба.

Праця – великий творець людської особистості, дійсного духовного багатства, моральної чистоти. На яскравих повчальних прикладах В.Сухомлинський показав значущість праці для людини. Педагог вважав спільну трудову діяльність батьків і дітей основою успішного виховання та одвічною традицією сімейно-родинної педагогіки. Стверджував, що щастя людини немислиме без справжнього трудового життя, - з потом, втому,

мозолями, радістю досягнутої мети. Особлива роль у трудовому вихованні молоді належить саме сім'ї (нариси «Праця і хліб», «Нехай увійде в серце твого сина краса праці», «Свято першого хліба»). Ідеалом для педагога є працьовита людина. «Праця повинна полонити серце, перетворитися на творчість, оточену ореолом краси, гордості, особистої гідності» [1,78]. І як важливо, щоб уже в роки дитинства людина відчула, що праця веде її до вершини, з якої відкривається захоплюючий шлях до щастя та нових вершин.

Працю молоді людини педагог розглядав у нерозривній єдності з вихованням високих моральних почуттів до батьків та інших дорослих людей. Якщо батьки хочуть, щоб їхні діти вирости справжніми людьми, вони повинні забути про легке безтурботне дитинство для них. Життя юнаків немислиме без праці, без фізичної і духовної напруги.

У численних картинах педагога показано процес успішного закладення і зміцнення основ моралі у дітей в результаті врахування батьками особливостей і можливостей розвитку їх психіки (нариси «Моральні цінності сім'ї», «Бережіть душу дитини»). Формуються такі моральні вартості: колективізм, працелюбність і бережливість, дисциплінованість, почуття обов'язку і відповідальності, дружби, поваги до праці. Своєчасність виховного впливу – запорука поступу у вихованні молоді людини.

В.Сухомлинський приділяв велике значення вихованню дітей засобами природи, безпосередньому спілкуванню з нею. Адже, спілкуючись з природою, діти не тільки вчаться пізнавати світ, мислити, а вчаться розуміти прекрасне. Збагачується духовний світ дитини, її почуття, облагороджується душа.

У багатьох своїх творах педагог показав, як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків. «Педагогічні знання батьків особливо важливі в той період, коли батько і мати є єдиними вихователями своєї дитини... У віці до 6-ти років розумовий розвиток, духовне життя дітей у вирішальній мірі залежить від ... елементарної педагогічної культури матері

і батька, яка виражається в мудрому розумінні надзвичайно складних душевних рухів людини, яка розвивається», - писав В.Сухомлинський.

Майстер педагогічного слова, проектуючи систему родинно-сімейного виховання, звертав увагу на взаємодію сім'ї і школи. У «Батьківській педагогіці» вчений кардинально, по-новому осмислює їх обопільну консолідацію. Спираючись на народні бувальщини, легенди, оповідки, він розкрив кращі набутки етнічних засад виховання.

В.Сухомлинський називав себе представником народної педагогіки, який не тільки розробляв наукові положення, а передусім реалізував їх на практиці. Він трансформувал свої заклики до створення «батьківських шкіл». Одна з них була створена при Павлівській середній школі на Кіровоградщині, де діяло сім груп, до яких входили батьки за такими ознаками: батьки-молодята, батьки дітей дошкільнят, батьки учнів I-II класів, III-IV класів, V-VIII класів, VIII-XI класів та батьки, діти яких мали відхилення в розумовому і фізичному розвитку. До роботи з батьками залучалися керівники шкіл, вчителі, лікарі, практикувалися виступи батьків з досвіду сімейного виховання.

Висновки. Підсумовуючи, можна виокремити ряд особливостей виховного впливу сім'ї, що викладені В.Сухомлинським у його чималому педагогічному доробку: вплив батьків є найпершим впливом дорослих на формування особистості дитини; воно здійснюється передусім шляхом реального прикладу життя батьків; торкається багатьох сторін життя дитини, у тому числі і найпотаємніших, що створює особливу психологічну й емоційну атмосферу в сім'ї; спирається на традиції слухняності, що панують у стосунках з батьком і матір'ю, високоморальній поведінці та педагогічній культурі батьків.

Отож, В.Сухомлинський, акумулюючи найкращі надбання вітчизняної й зарубіжної педагогіки, розробив ґрунтовну, релевантну, нетривіальну, систему сімейного виховання, в якій кожний, здавалося б незначний епізод, подія з життя сім'ї стали канвою, відправним моментом для змістовної

розмови, педагогічних роздумів і міркувань, що змушують глибоко вникнути у складні і часом незвідані проблеми сімейної педагогіки. «Батьки і діти... це вічний світ, у якому завжди було і буде багато важкого і непізнаного» [1,25], - акцентував метр української педагогіки.

Література

1. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. – К.: Рад.школа, 1978. – 263с.
2. Сухомлинський В. Вибрані твори: У 5т. – К.: Рад.школа, 1977. – Т.5. – 639с.

Анотація

У статті розглядається проблема виховного впливу сім'ї як першорядного на формування особистості, спираючись на педагогічну спадщину українського педагога В.Сухомлинського.

Ключові слова: виховний вплив сім'ї, сімейне виховання, формування особистості, батьківська любов, батьківська влада, педагогічна культура батьків.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>